

زینب مرتضایی‌فرد
روزنامه‌نگار

ماه میهمانی خدا همیشه است، قرن هاست با ما است و مسلمانان همیشه با آن کلی فکر و خاطره داشته و نفس کشیدن در آن را معتنم دانسته‌اند. در این ماه رویدادهای تاریخی بسیاری هم همواره رخ داده است؛ از جنگ‌ها و صلح‌ها گرفته تا

شکست‌ها و پیروزی‌های بسیار... در ایران دوره معاصر دو اتفاق مهم و تاثیرگذار که از عمر هردو هم کمی بیش از چهار دهه می‌گذرد رخ داده، بی‌شک بخشی از اتفاقات مهم این دو رویداد هم در ماه رمضان گذشته و خاطرات زیادی از آنها داریم. سال‌های مبارزه و پیروزی انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی هرکدام عمری چندین ساله دارند و بخشی از خاطرات رزمندگان و انقلابیون در ماه رمضان رقم خورده است. آنها خاطراتی از این دوران دارند که

مرور آنها در این روزهای بهاری ماه مبارک رمضان که با فصل بهار هم در کشورمان مصادف شده، خالی از لطف نیست. هرچند برخی خاطرات تکان‌دهنده بوده و غمی در خود دارند، اما پایان این دو واقعه مهم هم حال و هوایی بهاری دارد، پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و همچنین پیروزی در جنگی که در آن همه دنیا مقابل ایران ایستاده، خودش تجربه بهار است دیگر... بهاری که تا همیشه در صفحات تاریخ زنده خواهد ماند.

رمضان در آیین انقلاب

تجربه ماه رمضان در زمان انقلاب و تاریخ معاصر که خیلی دور نیست، باعث شده تاریخ‌پژوهان این عرصه خاطرات و روایت‌های زیادی از آن روزها داشته باشند. بخش اعظم این جریان به رمضان‌هایی برمی‌گردد که برای انقلابیون در زندان‌ها رقم خورد، روزها و شب‌های پرینج و پرتلهایی که در ایام منتهی به انقلاب ۵۷ هرکدام‌شان برای خود داستانی داشتند. برخی پژوهشگران و متخصصان حوزه تاریخ شفاهی معاصر در این باره کشفیات و خاطراتی از مبارزان آن روزها دارند که شنیدن و خواندن آنها در کنار غمی که گریزی از آن نیست، می‌تواند جالب و پیر از حرف باشد. در آن روزها تلاش اغلب علاقه‌مندان به روزه‌داری این بود که به هر نحوی شده احترام این ماه را نگه دارند تا جایی که خیلی وقت‌ها انقلابیون غذای ظهرشان را جایی پنهان می‌کردند تا برای سحر بتوانند از آن استفاده کنند. همچنین از آنجایی که رمضان ماه خدا و قرآن است، در آن مقطع به دلیل کمبود و ممنوع بودن قرآن و کتاب‌های دعا در زندان، در صورتی که کسی به شکلی به آن دسترسی پیدا می‌کرد، پنهانی بین هم‌بندی‌هایش می‌چرخاند تا همه بتوانند از این کار هم در ماه رمضان فیض ببرند. از این دست ماجراها کم نیست، مواردی که به برخی از آنها به نقل از کسانی که تاریخ آن روزها را می‌شناسند، در ادامه اشاره کردیم.

روز عید فطر سال ۱۳۵۷، یکی از باشکوه‌ترین تجمعات تاریخ نهضت اسلامی برپا شد که طی آن مردم ضمن برگزاری نماز عید، اقدام به تظاهرات کردند.

روشنگری مضاعف در ماه رمضان

محمدزین العابدینی یکی از پژوهشگران حوزه تاریخ شفاهی انقلاب است که بررسی‌های زیادی را در این حوزه انجام داده است. او رمضان سال ۵۷ را پراهمیت‌ترین رمضان‌ی می‌داند که می‌شود درباره‌اش صحبت‌های زیادی کرد، ایامی که در نهایت به نماز عید فطر معروف آن سال منجر می‌شود که به خودی خود جایگاه ویژه‌ای در تاریخ انقلاب دارد. اما چرا؟ چون این نماز بعد از مراسم شهادی شهرهای مختلف کشور برگزار شد. این نماز به گونه‌ای جریانی را شکل داد که تا حدی در پیشبرد تجمعات مختلف از جمله ۱۷ شهریور معروف موثر بود. این پژوهشگر همچنین با اشاره به سخنرانی‌هایی که در ماه رمضان در یک حسینیه برگزار می‌شد و ماهیت روشنگرانه داشت، بیان کرد: «این سخنرانی‌ها یکی از اصلی‌ترین وقایع رمضان ۵۷ بودند؛ صحبت‌هایی که در حسینیه‌ای نزدیک میدان شهادی فعلی مطرح می‌شدند و خیلی‌ها را به وسیله آن به جرگه انقلابیون پیوند زد. این حسینیه متعلق به شخصیتی به نام

شکل‌گیری مبارزات منتقدانه‌تر

خاطراتی؟ این سوالی بود که کاظمی در پاسخ به آن گفت: «این دست خاطرات کم نیستند مثلاً شکنجه از موارد ثابتی بود که بسیاری از مبارزان انقلابی در این ماه آن را تجربه کرده‌اند از این جمله می‌توان به آقای عزت شاهی اشاره کرد.» اما چرایی این شکنجه‌ها هم موضوعی است که قصه را تلخ‌تر می‌کند و این پژوهشگر درباره‌اش بیان کرد: «به هر حال در ماه رمضان جسم تا حدی دچار ضعفی می‌شود که انسان را در مجموع شکننده‌تر می‌کند؛ به همین دلیل شکنجه‌گران این جریان را مثل یک فرصت می‌دانستند که به واسطه آن سعی می‌کردند با فشار مضاعفی که در شکنجه‌ها اعمال می‌کردند، از آنها اعتراف بگیرند.» شکنجه‌های شب قدر یکی از مواردی است که به گفته محسن کاظمی، از پژوهشگران تاریخ معاصر ایران است که بد طولایی هم در عرصه خاطره‌نگاری و تاریخ شفاهی دارد. او با بیان آنکه از بین سه گروه ملیون، مذهبیون و چپی‌ها؛ مذهبیون از سر اعتقاد پا در میدان مبارزه گذاشتند، افزود: «برای این گروه (مذهبیون) اعمال عبادی از جمله روزه اهمیت زیادی داشت تا جایی که حتی در زندان هم این مسائل را از یاد نمی‌بردند و توجه و دقت ویژه‌ای در این زمینه داشتند.» به گفته او این توجه تا جایی بوده که انقلابیون با تلاش و مقاومت در مقابل دستورات آیین‌نامه‌ها و ابلاغیه‌هایی که وجود داشت، کاری کردند تا در زمان پخش سه وعده غذایی ثابت صبحانه، نهار و شام که همیشه به همین منوال بود، در ماه رمضان تغییراتی ایجاد شود.

این پژوهشگر در خاطرات عزت‌شاهی از آن صحبت شده، جریانی که بعدتر به یکی از اتفاقات مهم تاریخ انقلاب بدل شد. در یکی از این خاطرات او با بیان اینکه از سقف به مدت زیادی آویزان‌شان کرده‌اند، نقل کرده که شکنجه‌گر در صحبت‌هایش از ضربت خوردن امام علی و تکرار آن ضربه برای شکنجه‌شونده به دلیل آنکه پیرو حضرت هستند، گفته است. علاوه بر اینها در یکی از روایت‌های تاریخی هم در مورد مرحوم هاشمی‌رفسنجانی نوشته شده که در این ماه در زندان قزل قلعه با وجود آنکه در انفرادی حبس بوده بلندبلند سخنرانی‌های مذهبی انجام می‌داد تا سلول‌های دیگر هم، کلام او را بشنوند. انتشار خبر این اقدام هم در ادامه باعث می‌شود تا او در همان روزها با

جنگ با رنگ و بوی رمضان

از مقطع انقلاب که بگذریم به تاریخ جنگ می‌رسیم؛ روزهایی که داغ‌های زیادی به جا گذاشت و با اشک و لبخندهای بسیاری همراه بود. در واقع جنگ هم مثل انقلاب جزء جدانشدنی از گذشته و سرنوشتی است که هنوز هم که هنوز است رد آن در گوشه گوشه این سرزمین باقی مانده و گریزی هم از آن نیست. در آن روزها هم ماه روزه‌داری اتفاقات و حال و هوای مخصوص خود را برای رزمندگان داشت و جریان‌هایی را رقم می‌زد که لحظه لحظه آن را با خاطرات مختلفی همراه می‌کرد. در این باره مدیرعامل کانون ایثارگران پیشکسوت، سرتیپ عباس طایفه با اشاره به تغییر حس و حال رزمندگان و تلاش هرکدام از آنها برای ورود به ماه رمضان، همزمان با نزدیک شدن به این ایام، بیان کرد: «برنامه‌هایی که برای این روزها در مقرهایی که وجود داشت، برگزاری می‌شد یکی از مواردی است که در آن زمان همزمان با ماه رمضان اتفاق می‌افتاد. البته قبل از اینها بچه‌هایی که در خط مقدم بودند هم دست به کار می‌شدند و در سنگرها برای آمدن این ماه در حد توان و امکانی که داشتند، آماده می‌شدند.»

آنچه آن روزها گذشت

در این بین جاداردار از عملیات معروف رمضان هم یاد کنیم؛ عملیاتی که به گفته یکی از تاریخ‌دانان، اغلب نیروها در آن روزه بودند و خیلی از رزمندگان این عملیات بر اثر تشنگی و کم‌آبی که وجود داشت به شهادت رسیدند. حتی در یکی از متون مربوط به آن زمان رزمنده‌ای را داریم که درست در زمان افطار و نزدیک غروب آفتاب با زبان روزه و تشنه‌لب به شهادت رسید. در این میان خیلی از شهدا اصلاً به روزه‌داری مداوم معروف بودند مثل شهیدعلی اکبر رستمی که شهریور ۱۳۶۴ شهید شد. هم‌زمان او می‌گویند ما هر زمان او را می‌دیدیم، روزه بود و تقریباً کسی غیر از این را از او ندیده است. آن زمان‌ها در جبهه همان‌طور که سرتیپ طایفه اشاره کرد، علاوه بر گروه‌هایی که اغلب یک جای ثابت داشتند، عده‌ای مدام مجبور به جابه‌جایی بودند و طبیعتاً در این ماه سختی بیشتری را به واسطه فضایی که داشتند، تجربه می‌کردند. در این بین جایگاه و اهمیت قرآن که در این ماه توجه ویژه‌ای به آن می‌شد هم از موارد دیگری است که خیلی از رزمندگان آن را نقل کرده‌اند. هم‌زمان با شروع ماه رمضان آنچه پای ثابت آن روزها بود و تا حد امکان و در هر شرایطی برای به پا داشتن آن سعی می‌کردند، جلسات قرآن خوانی بود. این جلسات گاهی در دو بخش برگزار می‌شدند، یکی قبل از سحر و دیگری هم بعد از آن و تا اذان صبح، جریانی که گاهی با حضور روحانیون هم همراه می‌شد. نذر روزه هم از موارد دیگری است که آن روزها در جبهه‌ها در ماه رمضان بین رزمنده‌ها وجود داشت. نیتی که خیلی وقت‌ها که گروهی در محلی ثابت می‌شد، به سراغ آن می‌رفتند تا این فرصت‌ها را از دست ندهند.

تشنگی و تحمل

برای دریافتن اوضاع و احوال روزه‌داران در جبهه‌ها، آثر تاجری‌نیان که از امدادگران قدیمی آن روزها بوده با بیان دشواری‌هایی که بر سرآه‌شان بود، گفت: «آن موقع‌ها هرکدام از ما که در فضای بیمارستان‌های صحرایی یا در جریان رخدادهای دیگر حاضر می‌شدیم، سعی می‌کردیم باز هم روزه‌مان را حفظ کنیم و به راحتی از آن نگذریم.» او افزود: «به هر حال کار ما به شکلی بود که باید مدام از سویی به سوی دیگری می‌رفتم و همین باعث می‌شد تا به شدت احساس تشنگی کنیم اما وقتی با جانبازان و مجروحانی که به ما رجوع می‌کردند یا منتقل می‌شدند نگاه می‌کردیم، آن سختی و تشنگی را ندیده می‌گرفتم و هرطور که بود به کارمان ادامه می‌دادیم.» به گفته او در این میان گاهی حتی رزمنده‌ای بود که با وجود شرایطی که داشت می‌گفت هنوز روزه است و نمی‌خواهد حرمت روزه‌داری را بشکند. بعضی نیز حتی از خوردن دارو هم اجتناب می‌کردند. جریانی که واقعا متاثرکننده بود و باعث می‌شد تا دیگر افراد هم حواس‌شان بیشتر به آن روزها و لحظه‌ها باشد.

روزه‌داری در آسمان

در کنار این صحبت‌ها شنیدن خاطرات رزمندگانی که در آسمان‌ها هم مشغول کار و جنگ بودند، خالی از لطف نیست. در این راستا رضا رضایی که از خلبانان جنگی است، با اشاره به لزوم داشتن اوضاع و احوال مناسب از نظر جسمی برای خلبانان در عملیات‌ها از تلاش برای برنامه‌ریزی عملیات‌ها در این روزها گفت و افزود: «اغلب آنها تلاش می‌کردند عملیات هوایی صبح‌ها که بدن آمادگی لازم را دارد، انجام شود.» در کنار همه اینها به گفته رضایی به دلیل احتمال افت قند تمهیداتی هم در پروازهای طولانی در نظر می‌گرفتند تا در صورت عدم توانایی برای ادامه روزه‌داری، روزه را بخورند تا از حوادث احتمالی به دلیل شرایط جسمانی در آن ایام جلوگیری کنند.